

Sygn. akt I CSK 156/05

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 kwietnia 2006 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Barbara Myszka (przewodniczący)

SSN Dariusz Zawistowski

SSN Stanisław Dąbrowski (sprawozdawca)

Protokolant Anna Matura

w sprawie z powództwa "B." Spółki z o.o. z siedzibą w O.
przeciwko Miastu O.

o zapłatę,

i z powództwa wzajemnego Miasta O.

przeciwko "B." Spółce z o.o. z siedzibą w O.

o ustalenie,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 5 kwietnia 2006 r.,

skargi kasacyjnej powoda (pozwanego wzajemnego)

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 30 czerwca 2005 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok w części uwzględniającej apelację
i orzekającej o kosztach procesu i w tym zakresie przekazuje
sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i
orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w W. wyrokiem z dnia 17 lutego 2004 r. zasądził od strony pozwanej: Miasta O. na rzecz powódki „B.” Z. M.Spółki Jawnej kwotę 174.828,59 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 10 lipca 2002 r. do dnia zapłaty i w całości oddalił powództwo wzajemne o ustalenie nieważności zmian umowy zawartej w dniu 22 kwietnia 1996 r.

Rozstrzygnięcie Sąd Okręgowy oparł na następujących ustaleniach faktycznych. Spółka cywilna „B.” prowadząca działalność gospodarczą w zakresie hurtowej i detalicznej sprzedaży paliw, w dniu 18 kwietnia 1996 r. złożyła Miejskiemu Zakładowi Komunikacji w O. ofertę. Powódka miała sprzedawać pozwanemu olej napędowy oraz etylinę 94. Proponowane przez po wódkę ceny sprzedaży brutto wynosiły 1,13 zł za 1 litr oleju napędowego oraz 1,41 zł za 1 litr etyliny 94. Zgodnie z treścią oferty, oferowane paliwa miały pochodzić głównie z Rafinerii Gdańskiej. Pozwany jako podmiot, do którego mają zastosowanie przepisy ustawy o zamówieniach publicznych, dokonał wyboru kontrahenta w trybie wyboru ceny, przewidzianym przez art. 67 tej ustawy i w dniu 22 kwietnia 1996 r. strony zawarły umowę o dostawę oleju napędowego i etyliny 94. Zgodnie z postanowieniami paragrafu 3 tej umowy, cena brutto za 1 litr oleju napędowego w dniu wejścia umowy w życie wynosiła 1,13 zł, a cena etyliny 94 wynosiła 1,41 zł.

Strony postanowiły także, że wzrost powyższych cen może nastąpić o procent wzrostu ceny urzędowej oleju napędowego od dnia wprowadzenia podwyżki urzędowej. W związku z uwolnieniem cen paliw, w okresie od 16 stycznia 1998 r. do dnia 7 lipca 1999 r. strony podpisały 10 aneksów do umowy z dnia 22 kwietnia 1996 r. Aneksy były w większości podpisywane po otrzymaniu przez pozwanego zawiadomienia o podwyżce cen paliw.

Przez cały czas trwania umowy strona powodowa wystawiała pozwanemu faktury z tytułu dostarczonego paliwa, a pozwany płacił, choć często z opóźnieniem, kwoty wynikające z faktur.

Zasądzona przez Sąd Okręgowy kwota odpowiada nieprzedawnionym odsetkom za opóźnienie w płatnościach za paliwo.

W ocenie Sądu Okręgowego wprowadzanie zmian do umowy z dnia 22 kwietnia 1996 r. nie było sprzeczne z przepisem art. 76 ustawy z dnia 10 czerwca 1994 r. o zamówieniach publicznych (tekst jedn. Dz.U. z 2002 r., Nr 72, poz. 664 ze zm.). Wprawdzie zawarta w umowie klauzula waloryzacyjna odnosiła się do nieistniejących kryteriów, gdyż w chwili zawierania umowy nie istniały urzędowe ceny paliw, ale gwałtowne i znaczne wahania cen paliw, jakie nastąpiły na rynku polskim w 1997 r. stanowiły okoliczność, której nie można było przewidzieć przy zawarciu umowy w myśl przepisu art. 76 ust. 1 powoływanej ustawy. Dlatego też istniała możliwość zawarcia aneksów i ukształtowania cen w sposób odzwierciedlający sytuację rynkową i satysfakcjonujący obie strony umowy. Zmiany cen proponowane przez stronę powodową były za każdym razem akceptowane przez pozwanego. Pozwany nie kwestionował podwyżek i nie skorzystał z przysługującego mu prawa wypowiedzenia umowy. Z przedstawionych względów niezasadne jest żądanie stwierdzenia nieważności umów. Poza tym powód wzajemny nie wykazał istnienia interesu prawnego. Możliwość wytoczenia powództwa o zapłatę wyłącza istnienie interesu prawnego w wytoczeniu powództwa o ustalenie naruszonego prawa lub stosunku prawnego.

Na skutek apelacji pozwanego Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 30 czerwca 2005 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego w ten sposób, że oddalił powództwo główne w całości, nie obciążając strony powodowej obowiązkiem zwrotu kosztów na rzecz pozwanego. Z powództwa wzajemnego ustalił, że nie ważne są zmiany umowy zawartej dnia 22 kwietnia 1996 r., wprowadzone dziesięcioma aneksami w okresie od 16 stycznia 1998 r.

Sąd Apelacyjny wskazał, że skoro umowa z dnia 22 kwietnia 1996 r. została zawarta w trybie uregulowanego w art. 67 ustawy z dnia 10 czerwca 1994 r. o zamówieniach publicznych (Dz.U. Nr 76, poz. 344 ze zm.). zapytania o cenę, to ogólna zasada wolności umów (art. 353¹ k.c.) doznaje w przypadku tej umowy istotnych ograniczeń. Ograniczenia wyrażają się między innymi w płynącym z art. 76 ustawy zakazie – pod rygorem nieważności (§ 2) – dokonywania zmian umowy

na niekorzyść zamawiającego w trakcie jej wykonywania, jeżeli przy ich uwzględnieniu należałoby zmienić treść oferty, na podstawie której dokonano wyboru oferenta, chyba że konieczność wprowadzenia takich zmian wynika z okoliczności, których nie można było przewidzieć w chwili zawarcia umowy (§ 1). Wobec faktu zawarcia przedmiotowej umowy przed zmianami ustawy o zamówieniach publicznych, które wprowadziły rygor nieważności (nowela do ustawy obowiązuje od 17 listopada 1997 r. Sąd Apelacyjny zaznaczył, że również umowy zawarte przed nowelizacją nie mogły być zmieniane pod rygorem nieważności, wynikającym wówczas jedynie z art. 58 § 1 i 2 k.c.

W trybie zapytania o cenę, właśnie cena jest jedynym kryterium wyboru oferenta i w związku z tym Sąd Apelacyjny nie miał wątpliwości, że jej zmiana musiałaby być poprzedzona zmianą treści oferty.

Zatem modyfikacja ceny, mimo że uzgodniona przez strony, o ile jest niekorzystna dla zamawiającego, nie jest ważna, chyba że zachodzi wyjątek opisany w art. 76 § 1 ustawy.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego Sąd pierwszej instancji bez dostatecznych ku temu podstaw uznał, że strony wprowadzały zmiany do umowy w granicach dozwolonych prawem. Nie dowiedziono, aby w 1997 r. występowały nagle, gwałtowne i znaczne, w dodatku nie do przewidzenia, wahania cen paliw. Pierwszy aneks strony podpisały dopiero w styczniu 1998 r., a z kolejnego – zawartego w lutym 1999 r. wynika, że cena nie wzrosła od chwili zawarcia umowy, tj. od kwietnia 1996 r. Najistotniejszy, gdyż najdłużej realizowany przez strony aneks pochodzi z lipca 1999 r., a więc nie ma żadnego związku z ceną oleju napędowego w roku 1997.

Za zmiany niekorzystne dla zamawiającego Sąd Apelacyjny uznał te wszystkie, które ustaliły cenę wyższą od przewidzianej umową z kwietnia 1996 r. oraz te, które zawierały odstępienie od ustalenia ceny w konkretnej kwocie na rzecz odniesienia się do cen na stacji paliw strony powodowej, co w istocie w jej gestii pozostawiało ustalenie ceny za paliwo dostarczane pozwanemu.

W ocenie Sądu Apelacyjnego ustawa o zamówieniach publicznych co do zasady nie wyłącza możliwości ustalania ceny przez odniesienie do konkretnych, wymiernych kryteriów, co jednak powinno znaleźć wyraz w specyfikacji istotnych

warunków zamówienia i następnie w umowie. Aneksy, ani stanowiska stron wyrażone w procesie nie pozwalają na powiązanie zmian z zawartą w umowie klauzulą waloryzacyjną odnoszącą się do wzrostu ceny urzędowej oleju napędowego. Zdaniem Sądu Apelacyjnego Sąd Okręgowy pochopnie uznał ten zapis za pozbawiony jakiegokolwiek znaczenia. Strony mogły na przykład mieć na myśli marże urzędowe obowiązujące jeszcze w chwili zawierania umowy (zostały uchylone zarządzeniem Ministra Finansów z dnia 11 lutego 1997 r., M.P. Nr 7, poz. 58). Marże te nie były podwyższane po 22 kwietnia 1996 r.

Sąd Apelacyjny stwierdził, że nawet gdyby nie zostało wniesione powództwo wzajemne, w procesie o zapłatę podlegałaby badaniu zasadność wprowadzenia zmian do umowy. Nie oznacza to jednak braku interesu prawnego w wytoczeniu powództwa o ustalenie nieważności. Poza ogólną wynikającą z art. 189 k.p.c. podstawą prawną do domagania się ustalenia nieważności zmian umowy, ustawa o zamówieniach publicznych zawiera szczególną podstawę wystąpienia do sądu o stwierdzenie nieważności takich zmian (art. 76 § 3). Co prawda legitymację czynną w takim procesie przyznaje Prezesowi Urzędu Zamówień Publicznych, ale należy przyjąć, że przysługuje ona również stronom. W tym wypadku nie ma potrzeby wykazywania interesu prawnego. Nie mniej, nawet gdyby przyjąć za podstawę powództwa wzajemnego art. 189 k.p.c., to nie podobna odmówić powodowi wzajemnemu posiadania obiektywnie istniejącego interesu prawnego w ustaleniu, powodującym usunięcie niepewności co do treści łączącego strony stosunku prawnego. Konsekwencje wyroku ustalającego nieważność zmian umowy są dalej idące niż tylko skuteczna obrona przed zasądzeniem w niniejszym procesie. Będzie on też stanowił prejudykat dla wielu sporów zawisłych pomiędzy stronami na tle umowy z dnia 22 kwietnia 1996 r. Wbrew zapatrywaniu Sądu Okręgowego zgłoszenie zarzutu potrącenia w wysokości nie niższej niż kwota dochodzona pozwem nie musi oznaczać automatycznie utraty interesu prawnego w wytoczeniu powództwa o ustalenie. Może się zdarzyć, że zarzut taki nie zostanie uwzględniony pomimo uznania podstaw jego zgłoszenia za zasadne, z powodu nie udowodnienia wysokości potrącanej kwoty.

Skutkiem ustalenia nieważności aneksów do umowy jest oddalenie powództwa głównego, jako opartego na wyliczeniach odsetek od kwot w części nienależnych (mimo, że zapłaconych).

Od wyroku Sądu Apelacyjnego w części uwzględniającej apelację strona powodowa wniosła skargę kasacyjną. W skardze kasacyjnej zarzucono naruszenie prawa materialnego: art. 67 oraz art. 76 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 10.06.1994 r. o zamówieniach publicznych przez ich niewłaściwe zastosowanie, art. 72 i art. 76 ust. 3 ustawy o zamówieniach publicznych, art. 6 k.c., art. 65 k.c. w zw. z art. 72 ust. 1 ustawy o zamówieniach publicznych, art. 481 § 1 k.c. w zw. z art. 72 ust. 1 ustawy o zamówieniach publicznych przez ich błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie. Zarzucono, także naruszenie przepisów postępowania, które miało istotny wpływ na wynik sprawy: art. 189, 233 § 1 i 479¹² § k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przepis art. 76 ust. 1 ustawy o zamówieniach publicznych z dnia 10 czerwca 1994 r. (Dz.U. Nr 76, poz. 344 ze zm.) obowiązujący w chwili zawarcia przez strony umowy zakazywał zmian postanowień zawartej umowy oraz wprowadzenia nowych postanowień do umowy, niekorzystnych dla zamawiającego, jeżeli przy ich uwzględnieniu należałoby zmienić treść oferty. Trafne jest stanowisko Sądu Apelacyjnego, że zakaz ten w razie jego naruszenia powodował skutek nieważności. Jednakże zakaz zawarty w art. 76 ust. 1 nie ma charakteru bezwzględnie obowiązującego. Dopuszczalne jest dokonywanie zmian umowy lub wprowadzanie do niej nowych postanowień, jeżeli okoliczność wprowadzenia takich zmian wynika z okoliczności, których nie można było przewidzieć w chwili zawarcia umowy.

W § 3 umowy stron z dnia 22 kwietnia 1996 r. przewidziano, że ustalone tam ceny paliw mogą wzrastać o procent wzrostu ceny urzędowej oleju napędowego od dnia wprowadzenia podwyżki urzędowej. Wynika z tego, że zawierając umowę strony przewidywały, że ceny paliw będą wzrastały. Zatem samo zwiększenie cen paliw w 1997 r. nie może być uznane za okoliczność nieprzewidywalną w chwili zawarcia umowy.

Jednakże na uwagę zasługuje związanie w umowie wzrostu cen obowiązujących strony z wzrostem ceny urzędowej oleju napędowego. Nasuwa się

pytanie o to co strony rozumiały przez cenę urzędową. Sąd Apelacyjny marginalnie tylko wskazał, że strony mogły mieć na myśli marże urzędowe. W chwili zawarcia umowy obowiązywało zarządzenie Ministra Finansów z dnia 2 sierpnia 1995 r. w sprawie wprowadzenia obowiązku stosowania marż urzędowych w obrocie niektórymi paliwami silnikowymi oraz ustalenia tych marż (M.P. Nr 39, poz. 468 ze zm.). Zarządzenie to zostało uchylone zarządzeniem Ministra Finansów z dnia 11 lutego 1997 r. (M.P. Nr 7, poz. 58). Pierwszą zmianę ceny wprowadzoną aneksem Nr 1 z dnia 16 stycznia 1998 r. strony uzasadniały „uwolnieniem cen paliw płynnych oraz wprowadzeniem podatku od środków transportowych w cenę paliwa”. Wskazując na uwolnienie cen strony prawdopodobnie miały na myśli uchylene marży urzędowej.

Jeżeli zamiarem stron wyrażonym w § 3 umowy z dnia 22 kwietnia 1996 r. było związanie wzrostu cen we wzajemnych stosunkach z wzrostem marży urzędowej w obrocie olejem napędowym, to uchylene marży urzędowej uznać trzeba za okoliczność nieprzewidywalną w chwili zawarcia umowy, powodującą konieczność zmiany jej postanowień. Odpadła bowiem ustalona w umowie podstawa korekty cen, czego nie można było przewidzieć przy jej zawieraniu, trudno zaś wymagać od strony powodowej, aby stosując przez cały czas trwania umowy pierwotną cenę stale dopłacała do paliwa dostarczanego pozwanemu.

Prawdopodobnie, wymienione w aneksie Nr 1 wliczenie podatku od środków transportowych w cenę paliwa było dodatkową okolicznością nieprzewidywalną w chwili zawierania umowy, powodującą konieczność jej zmiany, ale ponieważ zagadnienie to nie zostało podniesione, nie może być przedmiotem rozważań.

W świetle powyższego, uznać trzeba za zasadny zarzut skargi kasacyjnej co do naruszenia art. 76 ust. 1 ustawy o zamówieniach publicznych. Trafny jest także zarzut naruszenia art. 65 k.c., gdyż Sąd Apelacyjny bagatelizując treść zawartą w § 3 umowy klauzuli dotyczącej „cen urzędowych naruszył dyrektywy wykładni wskazane w art. 65 § 3 k.c. Przyjęcie bez dostatecznych podstaw, że roszczenie strony powodowej obejmuje odsetki za opóźnienie od kwot nienależnych spowodowało w konsekwencji naruszenie art. 481 § 1 k.c. Z powyższych względów skarga kasacyjna zasługuje na uwzględnienie.

Bezpodstawny jest natomiast zarzut naruszenia art. 76 ust. 2 ustawy o zamówieniach publicznych przez jego niewłaściwe zastosowanie, gdyż Sąd Apelacyjny nie stosował tego przepisu, opierając ocenę nieważności aneksów do umowy na podstawie art. 58 k.c.

Przepis art. 76 ust. 3 ustawy o zamówieniach przyznał legitymację Prezesowi Urzędu do wystąpienia do Sądu o stwierdzenie nieważności zmian postanowień zawartej umowy oraz wprowadzenia nowych postanowień do umowy niekorzystnych dla zamawiającego. Jednakże niezależnie od uprawnienia Prezesa Urzędu, wynikającego z art. 76 ust. 3, zamawiającemu przysługuje roszczenie o ustalenie nieważności umowy na podstawie art. 189 k.p.c., a jego interes wyraża się w usunięciu niepewności co do treści łączącego strony stosunku prawnego.

Zarzut naruszenia art. 67 ustawy o zamówieniach publicznych przez bezpodstawne przyjęcie, że na podstawie tego przepisu została zawarta umowa z dnia 22 kwietnia 1996 r. jest chybiony. Sąd Apelacyjny ustalił, że umowę zawarto w wyniku wyboru najkorzystniejszej spośród ofert złożonych w odpowiedzi na zapytanie o cenę, skierowane przez zamawiającego na podstawie art. 67 ustawy o zamówieniach publicznych. Jest to więc kwestia ustalenia przez Sąd Apelacyjny faktu, a nie stosowania przezeń art. 67.

Wbrew twierdzeniom zawartym w skardze kasacyjnej Sąd Apelacyjny nie wyłączył stosowania przepisów kodeksu cywilnego, w tym art. 355 § 2 k.c. do zamówienia publicznego. Niezastosowanie art. 357¹ k.c. wynikało z niewskazania przez strony przesłanek zmiany treści umowy, o których mowa w tym przepisie. W żadnym razie nie ma uzasadnionej podstawy do przyjęcia naruszenia art. 72 ustawy o zamówieniach publicznych.

Zarzut naruszenia art. 6 k.c. postawiono wadliwie, gdyż zasadniczym zagadnieniem w sprawie nie jest niedostatek faktów ale prawna ocena ważności aneksów do umowy stron i skutków z tego wynikających.

Zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. przez błędne ustalenie faktów na skutek wadliwej oceny dowodów nie może być przedmiotem rozważań w postępowaniu kasacyjnym ze względu na treść art. 398³ § 3 k.p.c.

Co do naruszenia art. 479¹² k.p.c. przez przyjęcie, że strona powodowa nie wykazała jakie odsetki należą jej się z tytułu nieterminowych płatności za paliwo, to problem powstaje tylko przy założeniu nieważności aneksów do umowy (tak przyjął Sąd Apelacyjny) i uznaniu, że stronie powodowej nie należała się zapłata za paliwo wedle cen ustalonych w aneksach.

Z powyższych względów na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c. Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji wyroku.